

УДК 338.43 : 331.5

Галина Петрівна Гончар

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів та банківської справи

Чортківський інститут підприємництва і бізнесу,

Тернопільський національний економічний університет

МЕТОДИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ Й ПРОГНОЗНІ ПАРАМЕТРИ РИНКУ ПРАЦІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

У статті пропонується система заходів, націлених на вдосконалення та ефективність використання трудового потенціалу в Україні. Систематизовані та перелічені основні методичні підходи у дослідженні сільського ринку праці та запропоновано методика з поліпшення інформаційного забезпечення дослідження його, що сприятиме комплексно здійснювати оцінку проблем оптимального розвитку трудових ресурсів та на їх основі створювати регіональні та галузеві програми.

The article presents the system of measures, aimed at perfection and efficiency of the use of labour potential in Ukraine is offered in the article. Basic methodical approaches are systematized and transferred in rural market of labour research and a method is offered from the improvement of the informative providing of research of him, that will promote complex to carry out the estimation of problems of optimum development of labour resources and on their basis to create the regional and of a particular branch programs.

Ключові слова: *ринок праці, зайнятість, безробіття, методи, державна політика на регіональному рівні.*

Key words: *a labour market, employment, unemployment, methods, public policy on regional level.*

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку економіки України характеризується низькою ефективністю використання трудового потенціалу. Трансформаційні процеси і спад виробництва призвели до зростання прихованого безробіття, вивільнення з підприємств і організацій великої

кількості працівників, значна частина яких тривалий час не може знайти нове місце роботи. Високий рівень безробіття і значні обсяги вимушеної неповної зайнятості, низька заробітна плата та інші проблеми сфери праці та зайнятості населення потребують свого негайного вирішення. Формування ефективних рішень має будуватись на науково обґрунтованій програмі дій на різних рівнях: починаючи від мікрорівня в розрізі окремих підприємств та закінчуючи макрорівнем – національним. Проміжною ланкою таких досліджень є регіональний ринок трудових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що для оцінки трудових ресурсів, як й інших елементів аграрного ресурсного потенціалу, формувалися та застосовувалися різні методичні підходи. Так, А.Е. Юзефович у своїх дослідженнях застосовував індексний метод [8]. У сучасних умовах для оцінки й порівняння людського розвитку країн Програми розвитку ООН (ПРООН) також застосовують індексний підхід. Проте цей метод найбільш доречний для застосування його для декількох об'єктів дослідження або на прикладі одного об'єкта з метою виявлення змін, тенденцій і зрушень.

Бабков Г.А., Власенко Л.Н., Свободін В.А. [7] відстоювали доцільність застосування методів математичного програмування для визначення потенціалу організацій, які дозволяли враховувати особливості об'єктів дослідження та прогнозувати реальні можливості підприємства. Проте застосування оптимізаційного математичного моделювання досі так і не отримало свого поширення через невирішеність, передусім, проблем розвитку інформаційних систем в аграрному секторі економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд наукових підходів щодо основних методичних підходів у дослідженні сільського ринку праці та визначення на цій основі авторського бачення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для дослідження стану ринку праці і рівня використання трудових ресурсів на основі методу порівняння, середніх величин та групування застосовують систему

показників. Показники ринку праці розподіляються на групи індикаторів (табл. 1).

Таблиця 1

Показники ринку праці

Показник	Розрахункова формула	Умовні позначення
Кількісні показники ринку праці		
Чисельність населення	$N = E_a + E_n$	Н – все населення Еа – економічно активне населення (робоча сила); Ен – економічно неактивне населення (поза робочою силою); З – зайняті економічною діяльністю; Б – безробітні (у визначенні МОП).
Економічно активне населення	$E_a = Z + B$	
Економічно неактивне населення	$E_n = N - E_a$	
Якісні показники ринку праці		
Рівень зайнятості трудових ресурсів	$R_{зтр} = \frac{Чз}{Чтр} \times 100$	Чз – чисельність зайнятих; Чтр – чисельність трудових ресурсів; Чеан – чисельність економічно активного населення; Чзге – чисельність зайнятих у певній галузі; Чп.н – чисельність працездатного населення у працездатному віці; Бз – кількість безробітних, зареєстрованих в державній службі зайнятості
Рівень зайнятості економічно активного населення	$R_{зеан} = \frac{Чз}{Чеан} \times 100$	
Рівень зайнятості в певній сфері економіки	$R_{зге} = \frac{Чзге}{Чз} \times 100$	
Рівень безробіття	$R_b = \frac{Б}{E_a} \times 100$	
Рівень безробіття (за методикою МОП)	$R_b = \frac{Бз}{Чп.н} \times 100$	

На нашу думку, визначаючи рівень безробіття в аграрному секторі, потрібно враховувати не тільки кількість безробітних, але й тривалість

безробіття. Адже у методиці, що використовується сьогодні, не враховуються багато форм безробіття, серед них, – часткова і тимчасова. Необхідно зазначити, що у дослідженні сільського ринку праці саме ці показники є особливо важливими, оскільки в аграрній галузі існує великий обсяг прихованого безробіття, значний рівень сезонності сільськогосподарського виробництва.

Для більшої повноти економічних досліджень використовуються також математико-статистичні методи стохастичного моделювання господарських явищ: оцінка зв'язку і кореляції між показниками; оцінка статистичної значущості зв'язку; регресійний аналіз; виявлення параметрів періодичних коливань економічних показників; групування багатомірних спостережень; дисперсійний аналіз; сучасний факторний аналіз.

Найбільш загальна і типова статистична задача, що стоїть перед дослідженням ринку праці шляхом економічного аналізу – вивчення наявності, напряму й інтенсивності зв'язків між показниками. Задача аналізу ринку праці – розкрити якісну основу взаємозв'язку між кількісними характеристиками економічних процесів, що впливають на функціонування регіонального ринку праці.

У разі нелінійності зв'язку при вивченні множинної кореляції задача визначення тісноти зв'язку співвідноситься з проблемою вивчення аналітичної форми зв'язку (коефіцієнт кореляції безпосередньо залежить від обраної форми зв'язку). Виявлення аналітичної форми зв'язку означає моделювання ринку праці шляхом виявлення закономірностей формування значень результативного показника під впливом факторних показників.

Вивчення інтенсивності й аналітичної форми зв'язків між показниками за допомогою методів кореляційного і дисперсійного аналізу дозволяє розв'язувати важливу для економічного аналізу задачу – ранжування і класифікацію чинників, які впливають на економічне явище, що аналізується [7].

Оскільки основні математико-статистичні методи призначені для дослідження стаціонарних статистичних рядів, де відсутні систематичні тенденції зміни рівня показників, то постає задача виключення цих тенденцій з тимчасових рядів. Для цього розроблено безліч різних методів. А після виключення цього явища (тренду) застосовують уже спеціально розроблені методи аналізу динамічних процесів. Це важливий прийом дослідження, за допомогою якого вивчають зміни у часі показників зайнятості, використання трудових ресурсів у сільському господарстві, міграції, ефективності роботи служби зайнятості, розподілу сільськогосподарських угідь між підприємствами різних форм власності і господарювання тощо.

Для прогнозування економічних показників необхідно мати інформацію про розмір показника, що досліджується за низку попередніх періодів. Вважаємо недостатнім підхід з використанням лише одного способу, який має дещо суб'єктивний характер і зазнає впливу особистісних чинників, у складному процесі прогнозування стану ринку праці. Таке провадження процесу побудови прогнозної моделі допускає ймовірність похибок.

У зв'язку з цим, пропонуємо в моделюванні процесу формування трудових ресурсів виходити з принципів системного аналізу як сукупності визначених наукових методів і практичних прийомів вирішення різноманітних проблем, що виникають у всіх сферах цілеспрямованої діяльності суспільства, на основі системного підходу і подання об'єкта дослідження у вигляді системи, під якою слід розуміти комплекс методологічних основ щодо здійснення аналізу трансформації регіонального ринку праці.

Системний аналіз призначений для вирішення насамперед слабкоструктуризованих проблем, тобто проблем, склад елементів і взаємозв'язків яких встановлений лише частково, що виникають, як правило, у ситуаціях, які характеризуються наявністю фактора невизначеності і

містять елементи, які не можна формалізувати та перекласти на мову математики.

Зазнаючи впливу багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників, трудові ресурси в аграрному секторі можуть формуватись згідно з різноманітними сценаріями розвитку. Доцільним є застосування сценарного (варіантного) підходу, який би забезпечував ув'язку прогнозних параметрів з очікуваними показниками соціально-економічного розвитку регіону. В якості такого сценарію ми пропонуємо побудову дерева рішень на регіональному рівні у форматі карти знань. Карти знань, ментальні карти (mindmapping) – це зручна й ефективна техніка візуалізації мислення і альтернативного запису, придумана Тоні Бьюзеном (Tony Buzan). Її можна застосовувати для створення нових ідей, фіксації ідей, аналізу та упорядкування відомостей, побудови дерева прийняття рішень [3]. Це дозволить об'єднати зусилля влади (в особі центру зайнятості), бізнесу (представниками якого є сільгосп підприємства) та власне трудового потенціалу задля формування ефективної моделі функціонування й розвитку ринку праці в аграрному секторі (рис. 1).

В якості вузлів такого дерева ми пропонуємо здійснювати прогнозування ключових факторів, які впливають на формування трудових ресурсів із використанням прийомів екстраполяції тренду. Цей метод є найбільш поширений й розроблений у практиці прогнозування економічних явищ. Проте при застосуванні методу необхідно припускати, що соціально-економічні тенденції збережуть вектор у напрямі поліпшення, принаймні не погіршення сучасного стану. Останнє найбільшою мірою стосується сільського господарства, оскільки воно перебуває нині чи у не найгіршому стані.

Прогноз може розроблятися на короткий чи тривалий терміни. Зважаючи на становище, в якому перебуває Україна, на невизначеність та динамічність сучасного розвитку, вважаємо недоцільним та методологічно невиправданим побудову довгострокового прогнозу. Водночас в умовах

невизначеності та нерівноважності розвитку економічної системи значної ваги набуває метод експертних оцінок. Нами було прийняте припущення щодо відносної стійкості та незмінності сучасного нормативного поля формування ринку праці і збереження повільного соціально-економічного зростання.

Рис. 1. Дерево рішень для побудови сценарію формування трудових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах

Основною формою подання статистичної інформації є часові ряди спостережень. На сьогодні розроблено низку економетричних методів аналітичного опису таких рядів. Найбільш поширеним є метод найменших квадратів.

В якості індикатора функціонування ринку праці на регіональному рівні ми пропонуємо до розгляду показник гнучкості ринку праці. Адже коли співвідношення попиту та пропозиції робочої сили гнучко змінюється залежно від співвідношення рівноважної і фактичної оплати праці, то цю

залежність доцільно враховувати, як вважають науковці [5, с.5], приймаючи управлінські рішення щодо регулювання зайнятості. Коригування податкових ставок, проведення індексації заробітної плати в державному секторі економіки, інші заходи економічної політики в державі спричинять зміни на ринку праці. Зазначимо, що дослідженнями взаємообумовленості заробітної плати та ринку праці на регіональному рівні займалися В. Приймак [5], інструментарію соціально-економічного регулювання ринку праці та заробітної плати – Д. Богиня, Г. Куликов, В. Шамота [2], ринкових, договірних та державних механізмів регулювання впливу доходів та заробітної плати на зайнятість населення – О. Павловська [4], а впливу на ринок праці з боку тих працівників, заробітна плата яких є досить малою та не влаштовує їх, – Е. Лібанова. Одним із ключових недоліків згаданих досліджень є їх частковий характер, що значно утруднює прийняття рішень при формуванні трудових ресурсів, особливо на регіональному рівні, та переважну спрямованість результатів на аналіз досліджуваних процесів і явищ. Для розрахунку прогнозів, корисних для розробки ефективної політики регулювання ринку праці, такі підходи виявляються малоефективними.

Безпосередньо питання гнучкості ринку досліджені для російського ринку праці Є. Балацьким [1] та для ринку праці України – В. Приймаком [6]. В основу їхніх досліджень покладено побудову економіко-математичних моделей зв'язку обігових і фінансово-вартісних характеристик ринку праці, що дозволяють виявити міру гнучкості реакції попиту та пропозиції робочої сили на невідповідність між ефективністю та оплатою праці.

Другим фактором дослідження ринку трудових ресурсів, як уже зазначалось, є добір інформаційного забезпечення, що забезпечує прогнозування та регулювання зайнятості на макро-, мезо- та місцевому рівнях і представлене:

- 1) статистичними даними про соціально-економічний розвиток держави (регіону, окремої адміністративно-територіальної одиниці). Вони є

інформаційною базою, необхідною для прогнозування зайнятості та тенденцій розвитку ринку праці на основі факторного моделювання;

2) даними Державного центру зайнятості (ДЦЗ), які представлені інформацією про рух робочої сили через структури ДЦЗ; чисельність працевлаштованих; чисельність незайнятих, які були охоплені активними та пасивними заходами сприяння зайнятості; чисельність зареєстрованих безробітних та незайнятих;

3) даними вибірових обстежень домогосподарств з питань економічної активності на різних ієрархічних рівнях. Такі обстеження проводяться відповідними органами державної статистики, основною їх метою є виявлення реальних показників економічної активності населення (згідно з методикою МОП). Впроваджені в практику постійної роботи Держкомстату України з 1999 р. вибірові обстеження населення з питань економічної активності проводяться щомісяця за місцем постійного проживання населення спеціально підготовленими працівниками (інтерв'юерами) шляхом безпосереднього опитування (на добровільних засадах) громадян України віком 15-70 років, які проживають у домогосподарствах, що потрапили до вибірової сукупності. Базою проведення обстежень виступає сукупність домогосподарств, відібраних на науково обґрунтованих засадах. Вибіркові обстеження домогосподарств з питань економічної активності є досить важливим джерелом інформації, оскільки вони орієнтовані не лише на зареєстровані показники трудової активності, а й на незареєстровані. Впровадження такого методу отримання інформації зумовлене методологічними відмінностями в розрахунку деяких показників щодо економічної активності населення за вітчизняним підходом та методикою МОП. Опосередкованим свідченням вищої достовірності показників економічної активності за методикою МОП, що отримуються за результатами вибірових обстежень домогосподарств, є перехід структур державного центру зайнятості до обрахунку рівня зайнятості саме за методикою МОП.

Використання такого інформаційного забезпечення зумовлює існування так званого фіксованого ринку праці. Однак до відомостей про фіксований ринок праці треба ставитися з певною упередженістю, оскільки він охоплює лише офіційно зареєстровані соціально-трудова відносини, відтак поза обліком перебуває система соціально-трудова відносин у тіньовому секторі економіки. Тому для глибшого проникнення в сутність процесів, що відбуваються на ринку праці, треба залучати й інші джерела відповідної інформації, зокрема й вибіркові обстеження домогосподарств з питань економічної активності. Аналіз інформації, отриманої на основі різних джерел, дозволить точніше виявити й оцінити тенденції розвитку процесів на ринку праці, що забезпечить ефективнішу реалізацію потенціалу трудової активності населення країни та сприятиме його адаптації до ринкових умов.

Другий і третій види інформаційного забезпечення, що формується відповідними державними органами, здебільшого безпосередньо можуть використовуватися для прогнозування пропозиції праці. Що ж до визначення перспективних обсягів попиту на робочу силу, то вони можуть непрямо встановлюватися на основі показників соціально-економічного розвитку держави (регіону, певної адміністративно-територіальної одиниці). А за умов існування праценадлишкової кон'юнктури ринку праці саме попит на робочу силу визначає параметри зайнятості населення. Тому працівники базових центрів зайнятості вдаються до використання експертних методів прогнозування попиту на робочу силу. Здійснюється це шляхом анкетного опитування роботодавців щодо майбутнього руху робочої сили в межах підприємства.

На нашу думку, найбільш важливим способом вибіркового обстеження є анкетування, що об'єктивно визначає чинники, які впливають на формування попиту і пропозиції сільського ринку праці.

Як уже зазначалось, необхідно, щоб усі учасники процесу формування ринку трудових ресурсів були компетентними у виконанні своїх функцій

шляхом комплексу відповідних заходів, які будуть сприяти реалізації програми дій. Цього можна досягти за умови дотримання принципу “трипартизму”, тобто досягнення збалансованості інтересів держави, роботодавців і найманих працівників з метою сталого прогресу територіальної громади, повної реалізації здібностей та інтересів особистості.

З боку держави необхідно здійснювати збалансоване регулювання всіх елементів ринку праці і зайнятості, яке має бути спрямоване не тільки на задоволення попиту на робочу силу (робочі місця) і досягнення певного рівня зайнятості (безробіття), але й комплексно здійснювати оцінку проблем оптимального розвитку трудових ресурсів та на їх основі створювати регіональні та галузеві програми.

З погляду працедавця, сільськогосподарського товаровиробника, важливе дотримання оптимального рівня зайнятості – ефективного використання трудових ресурсів безпосередньо на робочому місці.

Основна частина представників сільських трудових ресурсів характеризується низьким рівнем мобільності, відсутністю ініціативності, домінуванням старих трудових устоїв, норм. Наймані працівники – це вільні, працездатні громадяни, для яких робота за наймом є головним джерелом засобів існування та індивідуального відтворення. Сучасні умови соціально-економічного розвитку вимагають нового ставлення до працевлаштування з боку наймачів: за життя людина має бути готова до зміни 5-7 професій, адже протягом активної трудової діяльності працівника (30-40 років) відбувається 5-7 змін поколінь техніки, що вимагає від працівника бути мобільним на ринку праці. До цього спонукають не тільки працедавці, а й науково-технічний прогрес, який швидкими темпами розвивається і змушує найманого працівника постійно підвищувати свій рівень кваліфікації.

Висновки з даного дослідження. Дослідження трансформації трудових ресурсів на сучасному ринку праці зумовлено необхідністю статистичних даних, що характеризують трудове населення села за тривалий період часу. Необхідно зазначити, що в загальнодоступних джерелах

статистичних даних не завжди є така інформація щодо статистичних показників, які необхідні для одержання достовірних даних для практичного використання. Деякі із цих показників розраховуються для держави в цілому, а в розрізі регіонів, районів така інформація відсутня.

Отже, методологічна база прогнозування зайнятості, у тому числі в галузевому та регіональному розрізі, певною мірою розроблена у вітчизняній науці і практиці. Однак загалом накопичене методологічне і методичне забезпечення недостатнє, хоча для будь-якої організованої соціально-економічної системи це один з необхідних інструментів ефективного державного регулювання.

Список використаних джерел.

1. Балацкий Е.В. Гибкость рынка труда : опыт макроэкономической оценки / Е. Балацкий // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – №2. – С.80-90.

2. Богиня Д.П. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати : монографія / Д.П. Богиня, Т.Г. Куликов, В.М. Шамота, та ін. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2001. – 300 с.

3. Карты памяти [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Карты_памяти.

4. Павловська О. Удосконалення політики зайнятості населення на основі реальної оцінки вартості робочої сили / О. Павловська, Н. Павловська // Україна : аспекти праці. – 2000. – №4. – С.8-13.

5. Приймак В. Гнучкість національного та регіонального ринків праці України / В. Приймак, Н. Ковалевич // Україна : аспекти праці. – 2009. – №2. – С.3-6.

6. Приймак В.І. Зміщення рівноважної заробітної плати і гнучкість ринку праці України / В.І. Приймак, Н.М. Ковалевич // Економіка та держава : міжнар. наук.-практ. журн. – 2010. – №1. – С.28-31.

7. Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід : навч. посіб. / за ред.. Н.С. Власенко, Н.В. Григорович, Н.В. Рубльової. – К. : Август Трейд, 2006. – 320 с.

8. Юзефович А. Э. Аграрный ресурсный потенциал : формирование и использование / А. Э. Юзефович. – К. : Наук. думка, 1987. – 176 с.